

حقیقت و وحی

با تأکید بر دیدگاه فلاسفه

محمد حسن یعقوبیان

www.ketab.ir

حقیقت وحی

ناکیا بر دیدگاه فلاسفه
محمدحسن یعقوبیان

ناشر: مازما، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ دوم ۱۳۹۸

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۴۰۰۰۰ تومان

طراح جلد: سید ایمان پوری جعفری

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه ادب فقه جوهری

سرشناسه: یعقوبیان، محمدحسن، ۱۳۶۲.

عنوان و نام پدیدآور: حقیقت وحی با تأکید بر دیدگاه فلاسفه / محمدحسن یعقوبیان.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلام، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۲۴۳ص.

شابک: ۷ - ۲۵۸ - ۱۰۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: وحی.

موضوع: Revelation.

موضوع: وحی - اسلام - جنبه‌های قرآنی.

موضوع: Revelation—Islam—Qur'anic teaching.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۵ ح۷/۳/ ۲۲۰ BP

رده‌بندی دویی: ۲۹۷/۴۳

شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۲۷۷۹۱

دفتر مرکزی: تهران، خیابان شهیدبهشتی، تقاطع بزرگراه

شهید مدرس، پلاک ۵۶، تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۲۳۴۱

فروشگاه کتاب اندیشه: تهران: خیابان انقلاب، روبروی

درب اصلی دانشگاه تهران، پلاک ۱۲۴۸، تلفن: ۶۶۱۷۵۶۷۰

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

- ۱۱..... پیشگفتار
- ۱۵..... مقدمه آیت‌الله دسر احمدی بهشتی
- ۱۹..... مقدمه مؤلف
- ۲۵..... بخش اول: نظریه‌های وحی
- ۲۷..... مقدمه
- ۲۹..... فصل اول: توصیف انواع وحی در قرآن
- ۳۳..... فصل دوم: نظریه‌های وحی
- ۳۳..... گفتار اول: نظریه منکران سنتی
- ۳۶..... گفتار دوم: نظریه روان‌شناختی
- ۴۰..... گفتار سوم: نظریه کلامی
- ۴۰..... الف) موضع اول: کلام الهی
- ۴۱..... ب) موضع دوم: شعور مرموز و ویژه
- ۴۵..... گفتار چهارم: نظریه عرفانی
- ۴۹..... فصل سوم: وحی در مسیحیت
- ۵۱..... گفتار اول: نظریه گزاره‌ای
- ۵۱..... گفتار دوم: نظریه تجربه دینی
- ۵۴..... گفتار سوم: نظریات تلفیقی

- ۵۴..... الف) نظریه تجربه نبوی.....
- ۵۸..... ب) نظریه فعل گفتاری.....
- ۶۱..... فصل چهارم: تحلیل و بررسی.....
- ۶۷..... **بخش دوم: حقیقت وحی از دیدگاه فلاسفه**.....
- ۶۹..... فصل اول: خاستگاه مسئله وحی.....
- ۷۰..... الف) تبیین معرفت‌شناختی.....
- ۷۰..... ب) تبیین انسان‌شناختی.....
- ۷۱..... ج) تبیین تطبیق فلسفه و عرفان با دین.....
- ۷۳..... فصل دوم: حقیقت وحی از دیدگاه فارابی.....
- ۷۷..... گفتار اول: تحلیل و بررسی.....
- ۸۳..... فصل سوم: غیبت وحی از دیدگاه ابن‌سینا.....
- ۸۴..... گفتار اول: مبانی هستی‌شناختی.....
- ۸۶..... گفتار دوم: مبنای انسان‌شناختی.....
- ۹۶..... گفتار سوم: مبنای معرفت‌شناختی.....
- ۹۶..... الف) سیر دوطرفه معرفت.....
- ۹۹..... ب) عدم اتحاد عاقل و معقول.....
- ۱۰۰..... گفتار چهارم: توصیف دیدگاه ابن‌سینا.....
- ۱۰۱..... الف) رویکرد فلسفی.....
- ۱۱۲..... ب) رویکرد کلامی.....
- ۱۱۷..... گفتار پنجم: تحلیل و بررسی.....
- ۱۱۸..... الف) تمایز ابن‌سینا از فارابی.....
- ۱۲۱..... ب) اوصاف نبی.....
- ۱۲۴..... ج) جبرئیل و عقل فعال.....
- ۱۲۹..... فصل چهارم: حقیقت وحی از دیدگاه غزالی.....
- ۱۳۰..... گفتار اول: رویکرد فلسفی.....
- ۱۳۳..... گفتار دوم: رویکرد کلامی.....

- الف) اسما و صفات الهی ۱۳۳
- ب) کلام نفسی ۱۳۵
- ج) نفی علیت ۱۳۸
- د) نظریه کسب ۱۳۹
- گفتار سوم: رویکرد تجربه دینی ۱۴۱
- گفتار چهارم: رویکرد عرفانی ۱۴۳
- الف) مبنای هستی‌شناختی ۱۴۳
- ب) مبنای انسان‌شناختی ۱۴۹
- ج) مبانی معرفت‌شناختی ۱۵۲
- د) تصویر عرفانی وحی ۱۵۸
- گفتار پنجم: توفیق و از دیدگاه غزالی ۱۶۲
- گفتار ششم: تحلیلی و بررسی ۱۶۶
- الف) تبیین تنوع رویکردهای غزالی ۱۶۶
- ب) کلام نفسی و افاضه نفسی ۱۶۸
- ج) فرشته وحی ۱۷۱
- د) نظریه کسب و قلب قدسی نبی ۱۷۳
- و) تجربه عرفانی و تجربه دینی ۱۷۸
- هـ) حقیقت وحی ۱۸۶
- فصل پنجم: حقیقت وحی از دیدگاه شیخ اشراق ۱۹۳
- گفتار اول: رویکرد مشائی ۱۹۳
- گفتار دوم: رویکرد اشراقی ۱۹۵
- الف) مثل افلاطونی ۱۹۶
- ب) مثل معلقه نوریه ۱۹۸
- گفتار سوم: تحلیل و بررسی ۱۹۹
- الف) نقد دلایل اثبات مثل افلاطونی ۲۰۰
- ب) نفوس سماوی یا عالم مثال منفصل ۲۰۲

- ۲۰۵..... (ج) مثال متصل.....
- ۲۰۷..... فصل ششم: حقیقت وحی از دیدگاه ملاصدرا.....
- ۲۰۸..... گفتار اول: رویکرد فلسفی.....
- ۲۰۸..... (الف) فعل.....
- ۲۱۲..... (ب) انفعال.....
- ۲۱۵..... (ج) رابطه تأثیری میان فاعل و منفعّل.....
- ۲۲۴..... (د) تصویر فلسفی وحی.....
- ۲۲۵..... گفتار دوم: رویکرد کلامی.....
- ۲۲۶..... (س) معنا و اقسام کلام الهی.....
- ۲۲۸..... (ب) زمان کتاب و کلام.....
- ۲۲۹..... (ج) ملاصدرا.....
- ۲۳۱..... (د) الواح علم الهی.....
- ۲۳۲..... (و) تصویر کلام و وحی.....
- ۲۳۳..... گفتار سوم: رویکرد عرفانی.....
- ۲۳۳..... (الف) حقیقت محمدیه.....
- ۲۳۴..... (ب) انسان کامل.....
- ۲۳۶..... (ج) نبوت و ولایت.....
- ۲۳۷..... (د) مراتب و انواع کشف.....
- ۲۴۰..... (و) تمایز الهام و وحی.....
- ۲۴۱..... (هـ) تصویر عرفانی وحی.....
- ۲۴۳..... گفتار چهارم: توصیف وحی از دیدگاه ملاصدرا.....
- ۲۴۴..... (الف) هستی‌شناسی صدرایی.....
- ۲۴۶..... (ب) انسان‌شناسی صدرایی.....
- ۲۴۷..... (ج) معرفت‌شناسی صدرایی.....
- ۲۴۹..... گفتار پنجم: تحلیل و بررسی.....
- ۲۴۹..... (الف) کلام، صفت ذاتی یا فعلی.....

۲۵۲.....	ب) مشاهده یا اتحاد.....
۲۵۸.....	ج) حدس، الهام و کشف.....
۲۶۳.....	بخش سوم: تحلیل نهایی از مسئله وحی
۲۶۵.....	فصل اول: روش‌شناسی مسئله وحی.....
۲۶۹.....	فصل دوم: اقسام عرضی وحی.....
۲۶۹.....	گفتار اول: اقسام وحی در قرآن (با نظر به واژه وحی).....
۲۷۷.....	گفتار دوم: نبی و اقسام وحی.....
۲۸۰.....	الف) ملک وحی.....
۲۸۸.....	ب) نبوت و حقیقت نبی.....
۳۰۵.....	فصل سوم: حقیقت وحی و مراتب طولی آن.....
۳۰۵.....	گفتار اول: جنس کلام وحی.....
۳۰۷.....	گفتار دوم: معنا کلام وحی.....
۳۱۰.....	گفتار سوم: مراتب و اقسام کلام الهی.....
۳۱۳.....	گفتار چهارم: ماهیت ویژه وحی.....
۳۱۴.....	گفتار پنجم: ارتباط میان مراتب کلام الهی.....
۳۱۷.....	فصل چهارم: نبوت اکتسابی یا موهبتی.....
۳۲۰.....	نتیجه.....
۳۲۳.....	کتابنامه.....
۳۳۱.....	فهرست آیات.....
۳۳۵.....	فهرست روایات.....
۳۳۷.....	نمایه اعلام.....
۳۴۱.....	نمایه موضوعی.....

پیشگفتار

در پرتو روزی سلاب شکوهمند اسلامی ایران، بار دیگر دین و معرفت دینی، به‌ویژه تعالیم متعالی اسلامی، به عنوان فکر و فرهنگ مترقی و نجات‌بخش آدمی، در عرصه حیات انسانی معاصر ظاهر شد. تجدید حیات تعالیم و حیاتی و ارزش‌های اسلامی از طریق بیداری و خودباوری ملت‌های مسلمان و احیای روح ستم‌ستیزی در آنان شد و از دیگر سو سست‌پایگی مسلک‌ها و مکاتب بشری و نظام‌های مبتنی بر آن را پیش از پیش نمایان کرد.

بایستگی تحقیقات دقیق و منسجم، نظر به‌پروری و نوآوری درباره زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظام‌های اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقع‌فکرانه، تراخور شرایط کنونی و درخور این رستخیز عظیم و نیز لزوم آسیب‌شناسی در حوزه فرهنگ ملی و باورداشت‌های رایج دینی برای عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساحت قدسی دین و احیای عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و صیانت از هویت فرهنگ و سلامت فکری اقشار تحصیل‌کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی- پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی ممحض و کارآمدی را فرض می‌کرد.

بر این اساس «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان یک نهاد علمی- فکری حسب‌الامر و بر اساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی، آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و با تلاش فراوان آیت‌الله علی‌اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی و غیرانتفاعی است که در قالب چهار پژوهشگاه «حکمت و دین‌پژوهی»، «نظام‌های اسلامی»، «فرهنگ و مطالعات اجتماعی» و «دانشنامه‌نگاری دینی»، همچنین «مرکز پژوهش‌های جوان» فعالیت می‌کند. گروه فلسفه که از جمله گروه‌های پژوهشگاه «حکمت و دین‌پژوهی» است به منظور تحقق اهداف زیر، همزمان با تشکیل پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی شکل گرفته است:

۱. بازپژوهی و بازپیرایی فلسفه اسلامی.
۲. تبیین و تنسیق فلسفه اسلامی به زبان زمان.
۳. اهتمام در جهت تعمیق و ایجاد پویایی و بالندگی در فلسفه اسلامی با توجه به نظرها و نیازهای جدید.
۴. پاسخگویی به شبهات القایی در قلمرو حکمت و فلسفه اسلامی.
۵. نقد مکاتب و دیدگاه‌های معارض فلسفی.

پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، توانسته است با بهره‌مندی از توانمندی علمی اعضای هیأت علمی، محققان و کارکنان دیگر نهادهای علمی، مباحث فلسفه دین را توسعه و تعمیق دهد. در همین راستا این نهاد موفق گردید در سال ۱۳۹۱ مجوز رسمی قطب فلسفه دین را از سوی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری برای توسعه، تعمیق، ساماندهی و مدیریت این حوزه اخذ کند.

قطب علمی مرکزی است که در آن دانشمندان و محققان رشته‌های مختلف با همکاری و در قالب کارگروهی می‌کوشند تا با تولید علم و نوآوری، پاسخگوی نیازهای علمی، اجتماعی و فرهنگی این رشته بوده و در راستای کسب مرجعیت علمی گام بردارند. با توجه به بیانات مهم مقام نظام رهبری در خصوص تحقق مرجعیت علمی جمهوری اسلامی ایران در جهان، در پنجاه سال آینده، قطب‌های علمی کشور کوشش مضاعفی برای دستیابی به جایگاه مرجعیت در کشور دارند.

اهداف عمده این قطب عبارتند از:

۱. نقد فلسفه دین غربی؛
۲. تأسیس و توسعه فلسفه دین اسلامی؛

۳. پاسخ به سؤالات و شبهات در زمینه مسائل فلسفه دین در عرصه جهانی و داخلی

۴. تغذیه و جهت‌دهی فعالیت‌های علمی در حوزه فلسفه دین در حوزه و دانشگاه در دو ساحت آموزش و پژوهش برای احراز مرجعیت؛

۵. پشتیبانی نظری از مبانی عقلی و برون دینی نظام اسلامی و کاربردی کردن فلسفه دین اسلامی از این رهگذر؛

۶. کشف و تبیین و دفاع از مبانی علوم انسانی اسلامی و نقد مبانی رقیب؛
ارتقاء سطح کمی و کیفی آموزش فلسفه دین اسلامی در دانشکده‌های
مربوطه در سراسر کشور؛

۸. سوق دادن محققین برجسته فلسفه دین به سمت مسئله‌یابی در زمینه‌های مرتبط با نحوه فلسفه دین و تبیین تأثیر آن بر زندگی فردی و جمعی و ارائه راه حل برای آن؛

۹. بسترسازی مناسب برای تربیت اندیشمندان متمحض و تراز اول در حوزه مسائل فلسفه دین اسلامی؛

اینک آنچه پیش‌روی شماست، تنها یکی از پژوهش‌های مشترک گروه «فلسفه» با «قطب فلسفه دین» است که به قلم حقوق ارجمند جناب آقای دکتر محمد حسن یعقوبیان در گروه فلسفه تألیف شده است. ایشان دکتری فلسفه و کلام، و عضو هیئت علمی دانشگاه معارف قرآن و سیرت صفهان می‌باشند. دکتر یعقوبیان علاوه بر تدریس، صاحب مقالاتی نیز هستند که از جمله آنها می‌توان به این موارد اشاره نمود: هندسه تشکیکی وحی در - سمت متعالیه؛ تفکر فازی فلسفه صدرایی؛ چستی شناسی وحی از دیدگاه ساینس؛ فلسفه فراوان‌شناسی از منظر ابن سینا؛ مطهری و مسئله دین و فرهنگ؛ مقاله اخیر رتبه اول همایش جهانی حکمت مطهر در سال ۱۳۹۴ را کسب نموده است.

حقیقت وحی از جمله موضوعاتی است که در ادیان آسمانی جایگاه خاصی دارد. در این میان عارفان، فیلسوفان و متکلمان در ادیانی همچون اسلام و مسیحیت در برهه‌های مختلف در تحلیل حقیقت وحی اهتمام داشته‌اند. با توجه به اهمیت این موضوع و همچنین شبهات و پرسش‌ها در این خصوص هنوز هم اندیشمندان بدین مهم می‌پردازند. یکی از ضرورت‌های موجود بازخوانی و

تحلیل نظرات حکما و عرفا و متکلمان اسلامی در این خصوص است؛ چراکه وجود برخی عبارات در متون اندیشمندان اسلامی موجب سوء تفاهم را فراهم آورده و برخی روشنفکرها این عبارات را دستمایه قرار داده و با استناد به متون فلسفه و عرفانی، به زعم خویش در مقام نقد حقیقت وحی برآمده‌اند.

رویکرد اصلی کتاب، رویکردی فلسفی است. اما به اقتضاء برخی موضوعات، به رویکردهای کلامی و عرفانی عنایت شده است. هدف محقق مترجم آن است که با رویکردی جامع‌نگر، ساحت‌های معرفتی مختلف در کنار هم بنشینند و در یک روش دیالکتیکی به گفتگوی انتقادی بپردازند. این روند پژوهش را به روش تحلیلی- تطبیقی فراخوانده است. به دنبال همین روش است که در طی فرمول مختلف، هم به شکل تدریجی و هم در فصل‌نهایی و جمع‌بندی‌ها، اندیشمندان مختلف مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرند و نهایتاً با روش تدریجی، پرسش‌ها و هسته‌های نظرات و دیدگاه‌های مختلف از یکدیگر متمایز می‌شوند. تا ه‌فاق و خلاف آنها مشخص گردد و نظر‌نهایی امکان تحقق بیابد.

در پایان از همه اعضای سررای علمی گروه فلسفه و ارزیابان جناب آقایان محمد جعفری، مهدی عبداللهی؛ حسین عشاقی و همچنین جناب آقای دکتر بهشتی که مقدمه‌ای بر کتاب نگارش نمودند و نیز مؤلف گرامی که با سعه صدر در تولید و بالندگی اثر تلاش کردند، قدردانی نموده و از اساتید و صاحب‌نظران درخواست می‌شود تا با ارسال نظرات و پیشنهادات سازنده خویش ما را یاری نمایند.

گروه فلسفه

پژوهشکده حکمت و دین پژوهی

قطب علمی فلسفه دین